

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה ב
מועד חורף תשע"ה 2015

סמל שאלון 022116

הפתרון נכתב על ידי ירון אברמוביץ
מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

פרק ראשון

שאלה מס' 1

סעיף א'

שלילת הקומוניזם - האידאולוגיה הקומוניסטית והאידאולוגיה הנאצית היו תפיסות עולם מנוגדות מטבען. האידאולוגיה הקומוניסטית מדברת על חברה אנושית שתקום על בסיס מעמדי, ובה ישורר שוויון מוחלט בני האדם, שיגיע לאחר מלחמת מעמדות. בתהליך זה ייעלמו מדינות הלאום. הנאצים התנגדו לרעיון של שוויון מעמדי בין בני האדם והדגישו את ההיררכיה הקיימת בין הגזעים השונים בחברה האנושית. כמו כן, שללו הנאצים את הרעיון של מלחמת המעמדות וראו בה דבר העלול להזיק לאחדותה ולשגשוגה של המדינה הגרמנית. יש לזכור כי המפלגה הנאצית והמפלגה הקומוניסטית בגרמניה היו באותה תקופה יריבות קשות. בקריקטורה רואים את הקומוניסטית כייצור דמוני המאיים להשתלט על העולם.

סעיף ב'

'ליל הסכינים הארוכות' (1934): היטלר רצה להשיג את תמיכת אנשי ההון הגדולים של גרמניה וליצור לעצמו תדמית של מנהיג השולט בעזרת החוק והסדר. לכן רצה היטלר לסלק קבוצות שרצו מהפכה נוספת בגרמניה. היו אלה אנשי ה-אס-אָה ובראשם ארנסט ראהם שהיה סוציאליסט ותמך במהפכה חברתית. ה-אס-אָה התנגד לאנשי ההון ורצה לקבל לידי משרות מפתח בשלטון. ראהם לא הסתיר את התנגדותו להיטלר ושאב את כוחו ממאות אלפי החברים ב-אס-אָה כמו כן, היה קיים מתח בין פלוגות ה-אס-אָה לבין הצבא הגרמני. היטלר ידע שעליו לפעול במהירות. בתחילת יוני 1934 נרצחת כל צמרת ה-אס-אָה. יום זה זכה לכינוי "ליל הסכינים הארוכות". את הרצח ביצעו אנשי ה-אס-אָס וכך למעשה חוסל כוחו של ה-אס-אָה. "ליל הסכינים הארוכות" היו כמה תוצאות:

א. מעמדו של הצבא התחזק במדינה והוא הפך לכוח החמוש העיקרי. כמו כן, הצבא קשר עצמו בברית עם המשטר הנאצי.

ב. ה-אס-אָס חיזק את מעמדו. הוא הפך לכוח המקצועי שירש את מקומות ה-אס-אָה. ה-אס-אָס נעשה ארגון צבאי עצמאי שיכול לגייס לשורותיו כוחות חמושים.

ג. חיסול הנהגת ה-אס-אָה שלח איתות אזהרה לכל מתנגדי המשטר הנאצי על הצפוי להם אם ימשיכו בהתנגדותם.

ד. חיסול ה-אס-אָה איפשר להיטלר להתקרב לאנשי ההון. היטלר אותת לצמרת הכלכלית בגרמניה שהוא עומד לצדה.

תוצאות אלו מימשו את עיקרון המנהיג בכך שחיזקו את מנהיגותו של היטלר.

שאלה מס' 2

סעיף א'

1. **חרם כלכלי – 1933 (תחום תעמולה):** הפעולה הכלל-ארצית הראשונה נגד יהודי גרמניה אחרי השתלטות הנאצים התרחשה כאשר הכריזה המפלגה הנאצית על יום חרם של עסקים יהודים. החרם אורגן מלכתחילה כמבצע של המפלגה הנאצית. ביום שבת, 1 באפריל, בשעה 10 בבוקר נועד החרם להתחיל "במכה אחת" בכל עיר ועיירה, עד לכפר הקטן ביותר. המתכונת היתה אחידה, לפי הוראות מפורטות: משמרות של נאצים במדים, לעתים חמושים ברובים, הוצבו לפני כל חנות או בית עסק אחר של יהודים ומנעו את כניסת הקונים. כל היום תוכנן כמפגן אנטי יהודי המוני: ברחובות נעו מכוניות משא ובהן נאצים במדים, מקושטים בשלטים ומשמיעים סיסמות כגון "להתגונן, ולא לקנות אצל יהודים". ברחובות המרכזיים של הערים הגדולות השתדלו להימנע ממעשי אלימות גלויים, אך במקומות רחוקים יותר היו מקרים רבים של ניפוץ חלונות ראוה, ביזת חנויות ופגיעה גופנית בבעלי העסק היהודים. בפתחי משרדיהם של עורכי הדין ומרפאות הרופאים היהודים הוצבו משמרות החרם. בכמה ערים התפרצו חבורות של נאצים במדים לאולמות בתי המשפט והרחיקו בכוח את המשפטנים היהודים – שופטים ואנשי התביעה, שהיו פקידי המדינה, ועורכי דין פרטיים. החרם על החנויות היהודיות בוטל לאחר יום אחד, בעקבות לחצים שהופעלו על היטלר מכיוונים שונים. היטלר נאלץ להתחשב בתגובות הסוערות של דעת הקהל בארצות השונות, ביודעו שבשלב זה מעמדה של גרמניה בעולם הוא פגיע. למרות שהחרם נמשך יום אחד, הוא הצליח להרתיע תושבים רבים מלבוא במגע עם יהודים ובכך תרם את חלקו לבידודם של היהודים.

2. **החוק בדבר החזרת הפיקודת המקצועית על כנה – 1933 (תחום חקיקה):** באפריל 1933 נחקק חוק שנועד לעצב מחדש את פקידות המדינה שכללה 2 מיליון עובדים ולהבטיח את נאמנותה למשטר הנאצי. החוק אסר על מי שאינו אָרי לכהן במשרה ציבורית, במשרדי ממשלה, בעירויות וברשויות המקומיות. החוק סילק מהשירות הממלכתי יהודים ולא יהודים שנתקבלו לשירות ונחשבו לנאמני השלטון הקודם. החוק היה מוגבל בתחילתו בשל התערבותו של הנשיא הינדנבורג לטובת יהודים, ותיקי מלחמת העולם הראשונה, ששירתו בשירות המדינה.

3. **התחלת האריזציה – תהליך של העברת רכוש היהודים לידיים אריות (לא לידי המדינה אלא לידי אזרחים גרמנים):** יהודים הורחקו מתחומי פעילות חשובים ובוטלה אזרחותם של מהגרים, בעיקר יהודים ממזרח אירופה. הייתה זו הפעם הראשונה מאז שיהודי גרמניה קיבלו אמנציפציה, שאפליית היהודים קיבלה אופי חוקי. לראשונה נשללו זכויות היהודים באופן רשמי. במחצית השנייה של שנת 1933 החל תהליך של אריזציה, כאשר שיטות של חרם, הפחדות ואיומים גרמו לכך שמתוך 100 אלף עסקים שהיו בידי היהודים עם עליית היטלר לשלטון, נותרו בידיהם רק כ-30 אחוזים ב-1938.

4. **חוקי נירנברג – 1935 (תחום חקיקה):** השלטון הנאצי גילה שלמרות החקיקה שנעשתה בשנים קודמות המשיכו היהודים לכהן בתפקידים ציבוריים והתקיימו קשרים כלכליים בין יהודים לארים. חוקי נירנברג באו לאחד את המדיניות האנטישמית של המדינה, ולקבוע נהלים רשמיים ביחס ליהודים. ב-15 בספטמבר 1935, בזמן הכינוס השנתי של המפלגה הנאצית בנירנברג, פורסמו שלושה חוקים:

א. חוק להחלפת דגל המדינה בדגל צלב הקרס.

ב. חוק אזרחות הרייך: אזרח גרמני יכול להיות רק אדם בעל דם גרמני. יהודים לא הוזכרו במפורש בחוק, אולם המשמעות הייתה שיהודי אינו יכול להיות אזרח גרמני. יותר מאוחר תיקבע תקנה לחוק זה באופן מפורש ולפיה יהודי אינו יכול להיות אזרח גרמניה, אין ליהודי זכות להצביע או לכהן במשרה ציבורית ויהודי הוא מי שלפחות שלושה מסביו היו יהודים גמורים.

ג. חוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני: חוק זה כלל כמה נושאים ברורים: איסור נישואים בין יהודים לבין אזרחים בעלי דם גרמני, איסור קיום יחסי מין מחוץ לנישואים בין יהודים לבין ארים, איסור העסקת נשים גרמניות מתחת לגיל 45 במשק בית יהודי, ואיסור על יהודים להניף את דגל גרמניה מכיוון שהדבר פוגע בכבוד הגרמני.

משמעויות חוקי נירנברג: חוקי נירנברג הגדירו מחדש את מקומם ומעמדם של היהודים בתוך המדינה הנאצית. היהודים לא יכלו להתגונן משפטית מכיוון שלא היו עוד אזרחים. חוקי נירנברג בודדו את היהודים מיתר אזרחי גרמניה. החוקים היו שלב נוסף לקראת פגיעה פיזית ביהודים.

סעיף ב'

שנת 1938 – שנת המפנה:

שנת 1938 הייתה שנת מפנה ביחס אל היהודים בכך שננקטו כלפיהם דרכים אלימות וצעדים שלא הונהגו קודם לכן. להלן הצעדים שננקטו נגד היהודים בשנה זו:

1. **מעבר לאריזציה על פי חוק:** המערכת הכלכלית האנטי יהודית החלה לפעול במלוא הקצב בשנת 1938. חוקים וצווים נחקקו בזה אחר זה כל אותה שנה. שארית הקיום הכלכלי של היהודים בגרמניה נופצה. יהודים אולצו על פי חוק למסור את עסקיהם לידיים אריות. ביולי 1938 נערך מפקד של כל העסקים היהודיים שעדיין היו קיימים באותה עת. נחקק חוק שאסר את עיסוקם והעסקתם של יהודים בסדרת מקצועות מסחר ותיווך, והוצא צו ששלל סופית את רישיונותיהם של הרופאים היהודים. כעבור חודשיים, בספטמבר 1938, נשללו גם רישיונותיהם של עורכי הדין היהודים שעדיין היו פעילים. מסוף 1937 ובמשך כל שנת 1938 התגברו לחצי ההחרמה וההטרדה שכוונו נגד בעלי עסקים יהודים והורחבו גם לתחום הייצור התעשייתי.

2. **חקיקה:** בוטל מעמדן של הקהילות כרשויות ציבור מופרות, הזכאיות לתמיכה כספית ופטורות ממס. נאסר על יהודים לשלוח דברי דואר, יהודים לא יכלו להשתמש בשמות ארים ונאלצו להוסיף לשם את השם "ישראל" לגבר ואת השם "שרה" לאישה.

3. **הגירה בכפייה:** ב-1938 החל המשטר הנאצי לעודד את הגירת היהודים מגרמניה. ביצועה של מדיניות זו הופקד בידי ה-אס-אס. בפעם הראשונה החל גירוש בכוח מאזורים שונים באוסטריה. גם בגרמניה החל ה-אס-אס להפעיל לחץ אלים על יהודים להגר. יהודים נשלחו למחנות מעצר, ורק מי שהסכים להגר שוחרר. **גירוש זבונשין כרקע לליל הבדולח:** באוקטובר 1938 גירשו הנאצים כ-17 אלף יהודים פולנים שהתגוררו בגרמניה בתגובה על החלטת פולין לשלול אזרחות מפולנים שהיו בגרמניה. הגירוש נעשה באכזריות ובפראות. יהודים נסחבו מבתיהם וגורשו מיד אל הגבול הפולני. אל העיר זבונשין בפולין, ליד הגבול הגרמני, הגיעו כ-6,000 מגורשים. השלטונות הפולניים קיבלו אותם אך הערימו קשיים בדרכם בתקווה שיהיה ניתן להחזירם לגרמניה. בין המגורשים היה הזוג גרינשפן שכתבו לבנם הרשל בן ה-17, שגר אז בפריס, על הסבל הקשה העובר עליהם. תגובת הבן הייתה בלתי צפויה. הוא נכנס לשגרירות הגרמנית בפריס וירה למוות בדיפלומט הגרמני פום רט. הנאצים עשו שימוש ברצח כדי להצדיק את אירועי ליל הבדולח.

4. **ליל הבדולח (תחום טרוו):** ליל הבדולח היה מבצע מקיף וכולל והוא היווה פגיעה בסמלים המרכזיים של החיים היהודיים. בלילה שבין ה-9 ל-10 בנובמבר 1938, השתוללו ברחבי גרמניה חבורות אס-אס, ובריונים שהצטרפו אליהם למעשי השוד וההרס. התוצאות: כ-900 בתי כנסת נשרפו כליל, עשרות סניפי כל-בו נשרפו, עשרות רבות של בתים ודירות של יהודים הוצתו, מאות חנויות נהרסו, חלונות ראוות נופצו (מכאן השם "ליל הבדולח"). 91 יהודים נהרגו. כ-30 אלף יהודים נעצרו ברחבי גרמניה וגורשו למחנות ריכוז. לפוגרום היו 3 מטרות: להגביר את אווירת הזעם של ההמון כלפי היהודים, להרחיק את היהודים מתחומים בכלכלה שעוד היו מצויים בהם, ולהעשיר את קופת המדינה. השלטון הנאצי הבין שיהודים לא ייצאו מגרמניה באמצעים חוקיים, ולכן נקטו בצעד זה. הנאצים מיהרו להציג את המאורעות כהתפרצות "ספונטאנית" שבאה בתגובה על רצח בשגרירות בפריס. אולם, זו לא הייתה האמת. הפרעות ביהודי גרמניה אורגנו בקנה מידה גדול על ידי צמרת המפלגה הנאצית וההכנות לליל הבדולח החלו שבועות לפני שפרץ בפועל.

שאלה מס' 3

סעיף א'

צווים ותקנות לבידוד חברתי ונישול כלכלי: עם כיבוש פולין פרסמו הנאצים צווים ותקנות אנטי-יהודיות שהביאו לבידוד חברתי, נישול כלכלי ולערעור חייהם של היהודים:

1. ביטול זכויותיהם האזרחיות, פיטורין ממשרות ציבוריות, עידוד וביצוע פוגרומים. היהודים נקלעו לתנאי חיים בלתי נסבלים רצופי השפלה והתעללויות: רציחות, הכאות, מעצרים, גזית פיאות וזקנים, ניקוי רחובות באמצעות מברשת שיניים.
2. **ריכוז ובידוד בפולין:** לראשונה הוטל על היהודים מגיל 10 לשאת סימן מזהה, **טלאי צהוב**. היהודים נדרשו לסמן את חנויותיהם ולרשום את רכושם. בנוסף, הוגבל חופש תנועתם, הוטל עליהם עוצר לילה ונאסר עליהם לנסוע ברכבות.
3. **פגיעה תרבותית, חינוכית ודתית:** נאסר על היהודים להחזיק במקלטי רדיו, מבני ציבור כמו בתי-כנסת הוחרמו או הועלו באש. מערכת החינוך היהודית בוטלה ונאסרה התפילה בציבור.
4. הרס הבסיס הכלכלי: החל נישול אדיר, החרמה וחיסול בתי עסק, הוטלו קנסות כבדים וחשבונות בנק הוקפאו. היהודים הוגבלו להחזיק סכום כסף מזערי בלבד. רבים נאלצו למסור כסף, זהב ותכשיטים.
5. **תחילת הגירושים וחטיפת יהודים לעבודות כפייה עם כיבוש פולין:** החלו לגרש יהודים משטחי הסיפוח לרייך במטרה לטהר את גרמניה, לרכזם תחת פיקוח והקמת מחנות עבודה וכפייה. **גירושים** המוניים, שנעשו במהירות ובאכזריות. בעיקר גורשו היהודים לאזור הגנרלגוברנמאן. האוכלוסייה היהודים נדחפה לתנועה מתמדת בכבישים ובדרכים, נעה ממקום למקום ללא מטרה ברורה. במקביל לגירושים הוקמו בפולין עשרות **מחנות עבודה וכפייה** במטרה להשפיל את היהודים, לנצלם ככוח עבודה ולחינוך ל"סדר חדש". לפי פקודה חויבו היהודים לעזור במאמץ המלחמתי הגרמני וכל הגברים בגילאי עבודה (14-65) חויבו בעבודות כפייה למשך שנתיים, עם אפשרות להארכת תקופה זו ע"י הנאצים. היהודים עבדו בסלילת כבישים וחפירת תעלות וכן, הנחת מסילות ברזל.

סעיף ב'

הגטו והמבנה המנהלי שנוצר בו חייבו הפעלת שירותים ומוסדות שיהודים לא היו מורגלים בהם. בתעמולתם הצינית הציגו הנאצים לא פעם את הגטו כמסגרת של שלטון עצמי, מעין אוטונומיה, שהעניקו ליהודים. נוסף ליוזנטים, שהוקמו לפני יסוד הגטאות ובלי קשר אתם, אילצו המסגרת של הגטו והוראות השלטונות את היהודים לארגן משטרה ושירותי דואר, לטפל בחלוקת מזון, עבודה, דיור, בריאות וכו'. כלומר, בשירותים עירוניים ואחרים שלא היו בתחום הסמכויות והטיפול של הקהילות היהודיות בגולה.

דרכי הפיקוח על הגטו

חוסר אחידות אפיין לא רק את מועד הקמתם של הגטאות, אלא גם את אופן סגירתם למעבר חופשי. רמת השמירה עליהם הייתה שונה ממקום למקום.

גטו ורשה

1. הגטו בוורשה הוקף חומת לבנים בגובה של 3 מטרים, ועל החומה הונחו שברי זכוכית וגדר תיל. את מימון בנייתה של החומה שכלאה בין שעריה קהילה יהודית גדולה ותוססת, הטילו השלטונות הגרמנים על היהודים. בחומות הגטו הוקמו שערים, ומספרם השתנה בהתאם לשינויים שביצע הממשל הנאצי בגודלו ובמבנהו של הגטו. השמירה על חומות הגטו ועל שעריו הופקדה בידי שלוש משטרות שונות. המשטרה הפולנית שמרה על הכניסות לגטו, שוטרים גרמנים סיירו לאורך החומה ושמרו על בידודו מן החוץ, והמשטרה היהודית מילאה בשלב זה משימות של שיטור פנימי בתחומי הגטו עצמו.
2. הגטו בוורשה היה סגור ומנותק מחוץ. רק ליהודים בודדים ניתן רשיון לצאת ממנו, אם הדבר ענה על צרכיו של הכובש הגרמני. רובם המכריע של היהודים לא עבר מעולם את שערי הגטו, מיום כליאתו בו, ועד לגירושם ממנו למחנות המוות.
3. למרות היותו סגור ומוקף חומה, מעולם לא היה הגטו מצוי בבידוד מוחלט: כמה אלפי יהודים יצאו ממנו, מדי יום ביומו, בשיירות מבוקרות לעבודות כפייה, ורבים אחרים עסקו בהברחת מזון וסחורות. ההברחה החשאית אל הגטו וממנו הפכה לצינור הקשר החשוב ביותר בין שני צידי החומה: הברחת דברי ערך מן הגטו החוצה, והברחה רבת סיכון של מזון וסחורות פנימה.

גטו לודג'

בגטו לודג' הונהג משטר הבידוד וההפרדה הקיצוני ביותר מבין כל הגטאות. גטו לודג' היה סגור ומנותק לחלוטין מן החוץ – איש לא נכנס אליו בלא היתר גרמני רשמי, ולתושבי הגטו לא הותר לצאת ממנו. הגטו הוקף בגדרות עץ וגם חומת אבנים. מן החוץ שמרו עליו כוחות שיטור גרמנים, ובגטו עצמו פעלה, כמו בכל הגטאות האחרים, משטרה יהודית.

גטאות קטנים

הגטאות הקטנים, שבהם ישבו מאות או אלפים בודדים של יהודים, היו שונים זה מזה מבחינת ממדי הסגירות והניתוק. גטאות אלה סומנו או הוקפו בגדר, אך לא הקפידו בהם על יצירת הפרדה מוחלטת. במקרים מסוימים הוקמו כגטו פתוח, ובמקומות אחרים הוקצו ליהודים שעות יציאה קצובות כדי להצטייד במזון. מדיניות האכיפה המתונה יותר בגטאות הקטנים נבעה בדרך כלל מהיקפו המצומצם של הרוח המשטרתי המקומי, שלא אפשר הנהגת פיקוח רצוף על היהודים.

ההבדלים במידת סגירותם של הגטאות קבעו במידה גדולה את מצבם הקיומי של היהודים שגרו בהם. במקומות שבהם הייתה שמירה רופפת יותר, יכלו היהודים לסחור עם תושבי הסביבה, ובעלי המלאכה היהודים יכלו לצאת עם כלי עבודתם לכפרים ולפרנס את משפחותיהם.

שאלה מס' 4

סעיף א'

קריטריונים

1. הצלה שנעשתה מתוך סיכון עצמי;
2. המציל לא דרש ולא קיבל תמורה בעד מעשה ההצלה.

מניעים

1. **צו המצפון, על רקע אנושי טהור**: מניעים מוסריים ואנושיים של עזרה לאדם במצוקה.
2. **רגשות דתיים עמוקים**.

3. **מחאה נגד המשטר:** במספר מקרים, כגון בנורווגיה ובהולנד, ובמידת מה גם בצרפת ובבלגיה, כללה המסגרת המחתרית האנטי-נאצית גם עזרה ליהודים נרדפים, והיא התבטאה בצורות שונות, לרוב במציאת מקומות מסתור.
4. **יחסי שכנות וידידות טובים לפני המלחמה.**

סעיף ב'

היחס ליהודים היה שונה ממקום למקום, לא היה אחיד גם במדינות הכבושות עצמן. תושבים רבים הגיבו באדישות למצוקת היהודים ולא הגיבו כאשר גורשו למחנות ההשמדה, רובם מתוך פחד מהטרור הנאצי. אחרים בחרו לשתף פעולה עם הנאצים: הסגירו יהודים, הלשינו עליהם ולעיתים השתתפו באופן פעיל ברציחתם. הם עשו זאת מתוך מניע אנטישמי או רצון לרווח כספי.

שאלה מס' 5

סעיף א'

יש לזכור כי השמדתם של יהודי אירופה החלה שבעה חודשים מוקדם יותר עם פלישת הצבא הגרמני לשטחי ברה"מ, והשמדת יהודים באמצעות גז החלה לקראת סוף 1941. למרות שההחלטה על "הפתרון הסופי" התקבלה וביצוע ההרג היה בעיצומו, נזקקו אנשי ה-ס.ס, האחראים על המבצע, לשיתוף פעולה ותיאום מצד משרדי הממשלה השונים. לא ניתן היה להוציא לפועל מבצע כה גדול ומסובך זה ללא שיתוף משרדי הממשלה והרשויות הממשלתיות.

סעיף ב'

היידריך נקב במספר היהודים שעליהם יחול הפתרון הסופי – 11 מיליון. במספר זה נכללו 5 מיליון יהודי ברית המועצות לצד 200 יהודי אלבניה. הכללת יהודי נורווגיה, אלבניה וגם יהודי צפון אפריקה, **מלמדת על הטוטאליות שאפיינה את תכנית הכחדת היהודים.** המטרה הייתה רצח יהודי אירופה עד האחרון שבהם.

שאלה מס' 6

סעיף א'

בגטאות אחדים, ששכנו בסמוך ליערות גדולים במזרח אירופה, כגון גטו וילנה וגטו ביאליסטוק, התנהל ויכוח בין אנשי המחתרת על דרך הפעולה הנכונה: האם עליהם להישאר בתוך הגטו ולהילחם בנאצים, מתוך ידיעה שהסיכויים שלהם למשוך אחריהם את ההמונים ולהגיע להישגים קרביים קלושים? או שעליהם להעביר, מסיבה זו, מספר רב ככל האפשר של צעירים ליערות הסמוכים ולהתרכז בלוחמה הפּרטיזנית? בסופו של דבר החליטו אנשי המחתרת בגטו וילנה ובגטו ביאליסטוק על דרך פעולה שתשלב בין הברחת צעירים ליער לבין פעולה בתוך הגטו.

סעיף ב'

היהודים גילו רצון עז ללחום באויב הנאצי הן לשם נקמה ובעיקר לשם מיקוד העולם כולו בבעיה היהודית, ממנה ניסו ממשלות רבות להתעלם. יהודים לחמו בצבאות בעלות הברית לא רק משום חובה אזרחית, כי אם מתוך רצון להביא הקלה ועזרה ליהודי השואה, להפיח בהם תקווה ולא להשאירם לגורלם.

שאלה מס' 7

סעיף א'

דרכי מאבק על פי הקטע: שריפה ובוזיה של חנויות; חסימה ומארבים בדרכים. דרכי התמודדות: ב 10 במרץ 1948 החליטה הנהגת הישוב היהודי בראשות בן גוריון, לעבור ממגננה למתקפה ולהפעיל תוכנית צבאית התקפית שנקראה "תכנית ד": לשם ביצוע התכנית ריכזה מפקדת ההגנה כוחות גדולים של כ-3000 לוחמים מכל חלקי הארץ. במהלך הלחימה כבשו כוחות ההגנה, האצ"ל והלח"י את הערים המעורבות יצרו רצף טריטוריאלי בן גושי הישוב היהודי בארץ והצליחו לפרוץ לכמה שבועות את הדרך לירושלים (אזור באב-אל וואד) במהלך "מבצע נחשון". בזמן זה הועברו לעיר הנצורה שלוש שיירות גדולות עמוסות במזון ונשק לתושבים ולכוחות הנצורים בעיר.

סעיף ב'

1. מנהיגות ומוסדות מסודרים: צה"ל היה כפוף למוסדות מסודרים ולמנהיגות אחת עוד מימי הישוב. בצד הערבי לא היה כך.
2. ישראל ניצלה עד למקסימום את כוח האדם שעמד לרשותה: גח"ל, מח"ל הישוב העירוני והכפרי.
3. צה"ל ניחן בגמישות אסטרטגית וביכולת להגיב על צעדי האויב, למצוא פתרונות יעילים לשינוי המתחולל בשטח הלחימה ולהפתיע את האויב ולהכריעו.
4. לרבים מחיילי צה"ל היה ותק וניסיון קודם שנצבר במהלך לחימתם במסגרת הצבא הבריטי.
5. יעילות המודיעין של צה"ל הייתה גורם מרכזי בעוד הערבים שזלזלו בכוחו של הישוב נמנעו מלעקוב אחר תנועותיו.
6. המפקד העברי עלה בהכשרתו הצבאית ובמוטיבציה שלו על המפקד הערבי.
7. היישובים שהוקמו לאורך הגבולות מול אזורים ערבים ריתקו את כוח האויב ושימשו בסיס לכוח צה"ל. העובדה שהוקמו יישובים יהודיים סביב נקודות ישוב ערביות הקלה על כיבושם.

שאלה מס' 8

סעיף א'

המאבק ההתיישבותי

מאז ימי חומה ומגדל הפכה ההתיישבות למאבק לקביעת נוכחות יהודית בחלקי הארץ במטרה להכלילם במפה העתידית של המדינה. ההתיישבות אורגנה על ידי הנהגת היישוב היהודי, בשיתוף פעולה עם ארגון ההגנה. במשך שנות מלחמת העולם השנייה הוקמו 46 יישובים חדשים, ועם סיום המלחמה הוקמו עוד 50 יישובים נוספים.

פרשת ביריה: הפרשה הגדולה ביותר בתחום המאבק ההתיישבותי הייתה פרשת ביריה, ליד צפת, במרץ 1946. בעקבות התנגשות בין הצבא לאנשי הפלמ"ח, ערכו הבריטים חיפושים בהיאחזות הפלמ"ח בביריה. בקרבת ביריה גילה הצבא מחסני נשק של ההגנה. בעקבות חשיפת הנשק כל חברי ההיאחזות נעצרו והועברו לכלא עכו. ביריה התרוקנה מיושביה, וחיללים בריטים נשלחו לשמור על המקום.

משמעות הדבר הייתה הורדה בכוח של יישוב עברי. מעשה חסר תקדים עד כה. היישוב היה חייב להגיב כדי להציל את ביריה וכדי למנוע תקדים מסוכן העלול להביא את הבריטים מעשים נוספים של הורדת יישובים. אנשי ההגנה קיבלו הוראה להקים את ביריה מחדש, אולם להימנע בשימוש בנשק חס. אלפי בני נוער השתתפו במבצע והם צעדו לביריה, שם הקימו אוהלים, מתחו גדר ונטעו עצים. הצבא הבריטי הופיע וכבש שנית את ביריה, ופיזר את המתיישבים. שוב עלו מאות אנשים והקימו בשלישית את ביריה. הפעם וויתרו הבריטים ונסוגו. המאבק על ביריה היה הפגנת כוח אדירה של היישוב העברי, הנלחם על זכותו הטבעית למדינה משלו.

11 נקודות בנגב: הקמת 11 הנקודות בנגב הצפונית הייתה מענה לתוכנית מוריסון-גריידי ולשבת השחורה. ב-6 באוקטובר 1946 יצא ארגון ההגנה במבצע התיישבותי רחב היקף, אשר התנהל לפי עקרונות של חומה ומגדל. מקומות ההתיישבות, מקומות היציאה, והציוד הנדרש נקבעו והוכנו מראש, והעלייה על הקרקע התבצעה בלילה אחד. כך הוקמו היישובים: נירים, אורים, חצרים, נבטים, כפר דרום, בארי, תקומה, שובל, גלאון, קדמה ומשמר הנגב. בכל יישוב הוקמו שלושה צריפים, ביניהם חצר קטנה מוקפת גדר ו-30 איש יושבים בתוכה.

בעקבות 11 הנקודות החדשות הונח צינור מים לנגב והורחבה פעילות ההתיישבות למקומות נוספים בארץ. הבריטים מצדם לא הגיבו. לאחר הלקח של פרשת ביריה, הבינו הבריטים כי כל ניסיון של עקירת יישובים חקלאיים ייתקל בהתנגדות עזה מצד היישוב כולו, שתהיה לה השפעה רבה בדעת הקהל העולמית. אותם 11 יישובים יהיו בהמשך היסוד לשחרור הנגב כולו.

1. **תקיפת מתקנים בריטים שונים:** אנשי אצ"ל ולח"י תקפו כל מתקן צבאי ואזרחי הקשר לשלטון הבריטי: תקיפת דרכי תחבורה, עמודי טלגרף, תקיפת משרדים, הנחת מוקשים לרכבים בריטים, שוד בנקים למימון פעולותיהם ופיצוץ צינור הנפט עיראק-חיפה ופיצוץ בתי הזיקוק עצמם.
2. **הפריצה לכלא עכו:** ב-1947 ביצע האצ"ל את הפעולה המרשימה ביותר שלו, **הפריצה לכלא עכו**. למרות השמירה הכבדה של הבריטים, הצליח האצ"ל להגניב חומר נפץ לתוך כלא. פריצת הכלא ארעה בשעה 16:22, עם פיצוץ אדיר שהרעיד את הכלא. מיכאל אשבל - שהיה אחד מהאסירים - פוצץ את שער הסורגים במסדרון, בזמן שקבוצה אחרת של אסירים עכבה את הסוהרים הבריטים באמצעות מתרסים בוערים ורימוני הלם. לאחר פיצוץ חומות נמלטו מן הכלא אנשי האצ"ל והלח"י, אך גם 18 אסירים ערבים. בפעולה נהרגו 9 אנשי אצ"ל.
3. **חטיפת הסרג'נטים הבריטים:** בקיץ 1947, חטף ארגון האצ"ל שני סמלים בריטים שסיירו בעיר נתניה. הארגון עשה זאת כדי לנסות להציל שלושה מאנשיו שקיבלו גזר דין מוות בתלייה על השתתפותם בפעולה בכלא עכו. האצ"ל הציב אולטימטום לבריטים לשחרר את אנשיהם ולא הם יתלו את הסמלים הבריטים שחטפו. הכוחות הבריטיים ערכו חיפושים נרחבים תוך הטלת עוצר על האזור, אולם לא מצאו את הסמלים החטופים. ב-29 ביולי הועלו לגרדום מאיר נקר, אבשלום חביב ויעקב וייס. כשלוש-עשרה שעות אחר כך הוצאו להורג בתלייה שני הסמלים במקום שבו הוסתרו, ולמחרת נתלו גופותיהם על עצי אקליפטוס בחורשה סמוך לנתניה. הפעולה גרמה זעזוע וזעם בבריטניה. גם רבים בקרב אנשי היישוב היהודי הזדעזעו מהמעשה, והפעולה גונתה בחריפות על ידי ראשי היישוב.

מאבק ההעפלה:

מאבק ההעפלה התחזק לאחר מלחמת העולם השנייה והפך למאבק העיקרי

נגד הבריטים. ההעפלה הייתה מפעל מאורגן תחת אחריותו וניהולו של **המוסד לעלייה ב'** שהיה זרוע של ארגון ההגנה. הוא שלח שליחים לכל רחבי אירופה לטפל בפליטים, עודד את הפליטים לעלות לארץ-ישראל, דאג לאנשי קשר, לארגון נמלי יציאה ומחנות איסוף ולרכישת ספינות מתאימות. כמו כן, הוא דאג לקבוע את נתיבי השיט ובמציאת מלווים מתאימים. אנשי המוסד לעלייה ב' ליוו את המעפילים מרגע עלייתם אל הספינות עד הגעתם לחופי ארץ-ישראל.

תשומת לב רבה היה צורך להקדיש להורדת המעפילים על החוף, כדי להתחמק ממשמרות הבריטים. לצורך המשימה גויסו אנשי **פלמ"ח** שסייעו בהורדת המעפילים אל החוף. ראוי לציין כי המוסד לעלייה ב' נעזר במחלקה הימית של הפלמ"ח – **הפלי"ם**, שעיקר תפקידה היה להוביל ספינות מעפילים ולהורידם לחוף ולהכשיר חבלנים ימיים לפגיעה בכלי שיט של האויב.

המוסד לעלייה ב' גייס בשנים 1945 – 1948 64 ספינות מעפילים שעשו דרכן ממקומות שונים באירופה לעבר ארץ-ישראל. רוב הספינות יצאו מנמלי איטליה שבהם רוכזו רוב הפליטים לקראת העפלה. הספינות נשאו מאות מעפילים שהצטופפו על הסיפון הספינות ועמם שליחי המוסד לעלייה ב'.

לאוניות הקפידו להעניק שמות שנלקחו מן המורשת הציונית: תיאודור הרצל, חנה סנש, מדינת היהודים, עצמאות, תל-חי ורבים אחרים. בהקשר של מאבק ההעפלה נזכרות שתי פרשות מפורסמות:

1. **פרשת לה ספציה:** אחת מן הפרשות הידועות ביותר של מאבק העפלה ומעידה עד כמה גדולה הייתה השפעתה של ההעפלה על דעת הקהל הבינלאומית. בנמל לה ספציה שליד גנואה, איטליה, המתינה אונייה להסעת מעפילים לארץ-ישראל. על סיפונה עלו כאלף מעפילים. האיטלקים אישרו את יציאתה לאחר שערכו חיפוש עליה. אולם אז הגיעו הבריטים (איטליה הייתה כבושה והצבא הבריטי חנה בה) ודרשו לאסור על הפלגת האונייה. המעפילים פתוח בשביתת רעב וכתבו מכתבים אותם שלחו לאישי ציבור בעולם, לארגונים בינלאומיים ולעיתונות, בהם הודיעו כי לא יהססו להטביע את האונייה אם לא יורשו לעלות לארץ-ישראל. הפרשה חוללה סערה בדעת הקהל הבינלאומית. נציג ממשלת בריטניה ניסה לשכנע את המעפילים לוותר על דרישתם, אך אלה הגיבו באיומים שונים, ביניהם איום התאבדות פומבית בשערי הנמל כאות מחאה. בסופו של דבר הפליגו המעפילים מאיטליה בשתי אוניות

לחופי ארץ-ישראל. פרשת לה ספציה הוכיחה כי לבריטים כי אין למדיניות הספר הלבן תמיכה בדעת הקהל העולמית. למרות זאת, הם לא שינו את מדיניותם.

2. **פרשת האונייה אקסודוס:** אוניית אקסודוס, או בשמה העברי: יציאת אירופה תשי"ז הייתה

המפורסמת ביותר מבין אוניות המעפילים שהגיעו לארץ. זו הייתה אוניית המעפילים הגדולה והמבוצרת ביותר. היא נקנתה בארה"ב והובאה לנמל בדרום צרפת והועלו עליה למעלה מ-4,500 מעפילים במבצע צבאי מקיף. הצרפתים הטילו איסור על הפלגת האונייה, אך זו חמקה מן הנמל ביולי 1947, יצאה לים הפתוח ושם עלתה על שרטון. כשהתחילה לנוע שוב, נצמדו אליה משחתות בריטיות אשר ליוו אותה לכל אורך הדרך מדרום צרפת לארץ-ישראל. כאשר הגיעה למרחק של 40 ק"מ מחופי הארץ, הכריזו הבריטים כי האונייה נכנסה למים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל וציוו עליה לעצור. אקסודוס, בהוראת המוסד לעלייה ב', הייתה אמורה לפרוץ אל החוף בתל-אביב ולהוריד את המעפילים במהירות כדי שאלה יועברו מיד למקום מבטחים, גם אם הדבר יהיה כרוך בעימות עם הבריטים. המעפילים היו ערוכים מראש לאפשרות של עימות עם הבריטים. האונייה דמתה למחנה מבוצר והועלו עליה סוגים שונים ומשונים של כלי נשק: מקלות, קופסאות, פח, בקבוקים ודליים. משלא נענתה בקשת הבריטים והאונייה לא עצרה, הם הפעילו מאות פצצות גז מדמיע וירו בנשק חם. שלושה מעפילים נהרגו במקום. הבריטים ניסו להעלות חיילים על הסיפון, אך רק כ-40 חיילים בלבד הצליחו לעשות את בגלל שהאונייה לא האטה אף לרגע את מהירותה. נגיחות המשחתות גרמו נזק עצום לאונייה והתעורר החשש שהיא עלולה לטבוע. המעפילים רצו בהפסקת הקרב, היות ועל הסיפון היו עשרות פצועים שנזקקו לסיוע רפואי. בסופו של דבר נגררה האונייה אל נמל חיפה, והמעפילים הועלו על שלוש אוניות גירוש. הדרמה העצומה של אקסודוס התחוללה מול עיניהם של חברי ועדת אונסקו"פ (הוועדה המיוחדת של האו"ם לענייני ארץ ישראל) שמונתה במאי 1947 כדי לבחון את שאלת ארץ ישראל, לאחר כישלון תוכנית מוריסון-גריידי) ששהו באותו זמן בארץ. יש הטוענים כי היישוב היהודי תיזמן את הקרב של אקסודוס בכוונה למועד שבו שהתה בארץ וועדת האו"ם, כדי להדגיש בפניה את הטרגדיה של פליטי השואה. השפעתה הרבה של פרשת אקסודוס לא נולדה מן המאבק עצמו, מאבקים בולטים לא פחות התחוללו גם בספניות אחרות, אלא מן הדרמה של ליווי האונייה על ידי הצי הבריטי. יש לזכור כי הבריטים התכוונו לשלוח את המעפילים חזרה למחנות העקורים בגרמניה. אקסודוס הייתה נשק פוליטי חשוב לתעמולה הציונית והעמידה את מאבקם של פליטי השואה למדינה משלהם בראש סדר היום העולמי.

1. **שעת כושר היסטורית:** בן גוריון, אדם בעל חוש פוליטי והיסטורי מפותח, הבין כי המצב הבינלאומי שהוביל לקבלת הצעת החלוקה של האו"ם, היה מצב נדיר ושברירי, שלא יתקיים למשך זמן רב. התמיכה המשותפת גם של ארה"ב וגם של ברה"מ למרות ה"מלחמה הקרה" הייתה נדירה, ובן גוריון חשש שעם ידחו את ההכרזה בשלושה חודשים אולי כבר לא תהיה קיימת הסכמה כזאת, ולא תהייה תמיכה משותפת בהקמת מדינת ישראל מצד שתי המעצמות הגדולות - ארה"ב וברה"מ.

2. **אספקת נשק:** סיבה חשובה להכרזה על הקמת המדינה הייתה בעניין הנשק הכבד שנרכש לקראת המלחמה נגד צבאות ערב. מאז 1945 עמלו מנהיגי הישוב לרכוש נשק כבד להכנה למלחמה בצבאות ערב. שליחי הישוב קנו טנקים, מטוסים, תותחים, ספינות ושאר נשק כבד, אבל, כל עוד השלטון הבריטי נשאר בארץ הוטל אמברגו (חרם) על יבוא נשק לארץ, והכלים שנרכשו נשארו תקועים בנמלים בחו"ל. אמברגו שכזה לא חל על מדינות ערב שיכלו לקנות נשק כרצונן. אם תוכרזו עצמאות יסתיים האמברגו בשל עזיבת הבריטים והנשק הכבד יוכל להגיע ארצה, דבר שלא יתאפשר אם יוכרזו מנדט של האו"ם בארץ ישראל.

3. **עלייה המונית:** בעקבות השואה נותרו מאות אלפי פליטים יהודים חסרי בית במחנות פליטים באירופה. כמו כן, אלפים ישבו בקפריסין במחנות מעצר בריטים. שיקול חשוב להכרזת המדינה הינו מתן בית ליהודים אלו. תחת המנדט הייתה הגבלה חריפה של מספר העולים לארץ, אך אם הכרזת המדינה וסיום המנדט, תתאפשר העלאת כל העולים וחיזוק היישוב וצבאו.

4. **ההצלחות הצבאיות:** בעקבות ההצלחות הצבאיות של "תוכנית ד"ר" ו"מבצע נחשון" (כיבוש הערים המעורבות ופתיחה זמנית של הדרך לירושלים), חשו ראשי ההגנה והיישוב שיוכלו לעמוד גם מול פלישה של צבאות ערב.

נימוקים נגד:

1. **חשש מתבוסה לצבאות הערביים:** מנהיגי הישוב לא יכלו לדעת אם הישוב ישרוד את המתקפה של צבאות מדינות ערב שתבוא בעקבות הכרזת המדינה. ראשי ההגנה שנשאלו לגבי סיכויי הניצחון במלחמה כזו, העריכו סיכוי של 50% לניצחון הישוב, סיכויי מדאיג מאוד. רבים מהמנהיגים חששו שהישוב לא ישרוד מלחמה ממושכת ואינטנסיבית מול צבאות סדירים כמו שמצפה לו עם ההכרזה על הקמת המדינה. המצב החמיר לאחר שגולדה מאיר דיווחה על הצטרפות ירדן לכוחות הפולשים בעקבות פגישתה עם המלך עבדאללה. היה ברור שתבוסה כזו תביא לסיום טרגי של הניסיון להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

2. **חשש מהסרת התמיכה של ארה"ב:** בעקבות הלחץ האמריקאי לדחיית הכרזת העצמאות, חששו

רוב חברי מנהלת העם כי ארצות הברית תפסיק לתמוך במאבקו של הישוב היהודי להקמת מדינה יהודית.

3. **בעיות קשות בגיוס לוחמים לצבא:** למרות המיתוס שרווח בדעת הקהל היהודית על רוח ההתנדבות של הנוער, כפי שבאה לידי ביטוי בשירו של אלטרמן "מגש הכסף", בפועל רק מעטים מבני היישוב בחרו להתגייס ליחידות הפעילות של ההגנה כמו הפלמ"ח. בפלמ"ח שרתו כ-3100 לוחמים בלבד ועוד כ-3000 התגייסו ליחידות מקצועיות נוספות. כך שהכוח הצבאי הפעיל של היישוב עלה בקושי על 6000 לוחמים.

4. **חשש ממאבק פנימי ביישוב:** נאמנותם של הארגונים המורדים, האצ"ל והלח"י להנהגת הישוב, עמדה בספק ורבים חששו כי ארגונים אלה לא ישתפו פעולה בזמן מלחמה כוללת ויגרמו למלחמת אזרחים פנימית בתוך היישוב היהודי. (מנהיגי הארגונים כינו את ראשי היישוב "בוגדים" בהזדמנויות שונות והמשיכו לחזק את כוחם הצבאי).

שאלה מס' 10

סעיף א'

גורם **אידיאולוגי**: התפתחות רעיון הלאומיות-העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים של עצמאות העם בארצו וזכותו של כל עם לחיות בעצמאות מדינית. עמים אלו החלו לפתח תודעה לאומית עצמאית, גם בגלל תנאי החיים הקשים תחת השלטון הזר.

גורם **כלכלי**: משבר כלכלי לאחר מלח"ע השנייה: הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של המלחמה המלחמה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את כספם בשיקום ארצותיהם ולכן לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלו.

גורם **פוליטי**: שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת ה"מלחמה הקרה"—לאחר המלחמה איבדו המעצמות הותיקות את כוחן (בריטניה וצרפת) ופינו את מקומן לשני כוחות חזקים חדשים: ברה"מ הקומוניסטית וארה"ב הדמוקרטית, הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. לכן- לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת ההתפשטות של המעצמה האחרת.

סעיף ב'

1. התעוררות הלאומית הערבית
2. סיום המנדט הצרפתי בלבנון מביא להיעדר חוק וסדר. היהודים נותרו חסרי הגנה.
3. הערבים חשו הזדהות עם הערבים בארץ ישראל ובמאבקם ביהודים ולכן הפנו את זעמם לקהילה היהודית בבירות.

סעיף א'

עם קום המדינה שאפה הנהגת המדינה ליצור דמות של ישראלי חדש – "הצבר". כדי לעצב את העולים החדשים בדמות הצבר נוצרה תפיסת "כור ההיתוך", שטענה, שעל העולים לאבד את כל סימני הגולה הייחודיים להם ולאמץ דפוסי התנהגות "צבריים". גישה זו נבעה מן החשש של הנהגת המדינה, שהעולים שהיו בני תרבויות שונות מאלה של בני הארץ ישנו את אופייה של המדינה.

דוד בן גוריון הסביר את גישת "כור ההיתוך" בכך שיש להנחיל לעולים החדשים את המורשת והתרבות של הישוב בארץ ישראל – ציונות, חלוציות, אהבת הארץ. בתהליך נדרשו העולים לאבד את כל הסימנים והתרבות שהביאו איתם מארצות המוצא שלהם. יצירת "כור ההיתוך" הוטלה על מערכת החינוך ועל צה"ל.

סעיף ב'

הקשיים בתחום התעסוקה - רבים מהעולים, בני עדות המזרח, היו חסרי השכלה והכשרה מקצועית. חלקם גם היו מבוגרים או חולים ולא יכלו לעבוד. זה יצר אצלם תחושה של השפלה. רבים מהעולים היו חסרי הון עצמי שיאפשר להם להתבסס עם הגעתם ארצה ולפרנס את משפחתם בכבוד ול, מדינה לא היו מספיק משאבים כדי לסייע לעולים הקשיים בתחום החברה בעקבות העלייה הגדולה נוצר בישראל מפגש בין ותיקים = עולים יוצאי אירופה, לחדשים = עולים מארצות צפון אפריקה ואסיה. המפגש יצר מתחים רבים ועורר תחושות של אפליה וקיפוח על רקע המוצא העדתי. הישראלים הוותיקים התגוררו בדרך כלל בערים הגדולות, החזיקו במשרות כלכליות ופוליטיות חשובות, שלטו בשפה העברית. 8 לעומתם, העולים החדשים התגוררו בעיירות-פיתוח וביישובים נידחים ו התפרנסו בקושי מעבודות דחק. העולים החדשים לא שלטו בשפה העברית והתקשו להשתלב בחיים הציבוריים. הם נאלצו לוותר על אורח חייהם, על המסורת והמנהגים אליהם היו רגילים, ולהסתגל לאורח חיים חדש. היישוב הוותיק חש תחושות של התנשאות לגבי העולים החדשים (מאסיה ומצפון אפריקה,) והעולים החדשים חשו תחושות של השפלה ונתקלו ביחס מזלזל, בחוסר רגישות, בניסיונות לכפות עליהם תרבות חדשה שהייתה זרה להם, וזאת בנוסף לקשיים הכלכליים שלהם הקשיים בתחום הדיור- בשנות החמישים, המדינה עמדה בפני בעיה חמורה בתחום הדיור. היה מחסור חמור בדירות עבור העולים הרבים שהגיעו ארצה. המחסור בדיור נבע ממחסור בתקציב ובתשתיות מתאימות.

הקשיים בתחום החינוך - בעשור הראשון להקמת המדינה היה מחסור חמור במוסדות חינוך, בעיקר במקומות מרוחקים ממרכז הארץ. היה גם צורך להכשיר מורים שישתלבו בהוראה במוסדות החינוך. רבים מהעולים דיברו עדיין בשפת אימם ולא שלטו בשפה העברית. היה צורך להקנות לעולים את השפה העברית.

שאלה מס' 12

סעיף א'

הגורמים להפתעה של צה"ל ומדינת ישראל במלחמת יוה"כ

1. **זלזול ושאננות** – ממשלת ישראל, ראשי צה"ל והציבור בישראל זלזלו ביכולתם הצבאית של צבאות ערב. הנהגת המדינה סמכה כי צה"ל יתגבר על כל ניסיון תקיפה ערבי לאור תוצאות מלחמת "ששת הימים". בשל שאננות זו לקתה כל ההנהגה **באופוריה** (הרגשת זלזול ועליונות מוחלטת מול הצד הערבי) ולכן צה"ל לא הוכן במידה מספיקה למלחמה.
2. **כישלון מערך ההתראה המודיעיני** – מערך המודיעין של צה"ל פיתח תפישה ("הקונספציה") לפיה צבאות ערב לא יעזו לתקוף את צה"ל שעולה עליהן בכל תחום, וגם אם כן יתקפו (בסבירות נמוכה) אז המודיעין הישראלי יתריע על כוונות אלה לממשלה, לפחות שלושה ימים מראש, התרעה שתאפשר גיוס מילואים וניצחון מוחץ על הערבים כפי שהיה במלחמת "ששת הימים". הדבקות בקונספציה של "סבירות נמוכה" המלווה באופוריה וזלזול, גרמו לכך שכל המידע המודיעיני על המלחמה המתקרבת נדחה ביהירות על ידי ראשי המודיעין ושר הביטחון, ובפועל הצליח המודיעין לתת התרעה על מלחמה רק מספר שעות לפני תקיפת הצבאות הערביים וצה"ל הופתע קשות בפתחת המלחמה (לא הספיקו לגייס מילואים).
3. **הסוואת תכניות ההתקפה**: צבאות מצרים וסוריה השכילו להסוות את הכנותיהם למלחמה כוללת, דבר שגרם להטעיית המודיעין הישראלי שלא פירש נכון את סימני המלחמה.

נגד ישראל?

1. **נקמה על תבוסת מלחמת ששת הימים:** הגורם העיקרי לפרוץ המלחמה היה רצונן של סוריה ומצרים לנקום במדינת ישראל על התבוסה הצורבת שלהן במלחמת ששת הימים, להשיב להן את השטחים שנכבשו ע"י ישראל במלחמת 1967.
2. **השבתת כבודן האבוד של מצרים וסוריה:** מלחמת ששת הימים הייתה השפלה קשה למצרים וסוריה. תוך שישה ימים כבשה ישראל את חצי האי סיני מידי מצרים ואת רמת הגולן מידי סוריה. דבר זה גרם להשפלה צורבת לשתי מדינות אלה. הן פתחו במלחמה כדי להשיב את כבודן האבוד ולהראות שהחייל הערבי לא נופל מהחייל היהודי ביכולותיו.
3. **המלחמה כאמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני:** במהלך 1972 ניסה אנואר סעאדאת נשיא מצרים להגיע להסכם מדיני עם מדינת ישראל להחזרת חצי האי סיני למצרים. ממשלת ישראל דחתה את הצעותיו המדיניות של סעאדאת. סעאדאת חשב שאם מצרים וסוריה יפתחו במלחמה נגד מדינת ישראל, יביא הדבר לשבירת הקיפאון המדיני ולתחילת משא ומתן מדיני עם מדינת ישראל על נסיגה מחצי האי סיני ומרמת הגולן.
4. **הצהרה על רצונן של מצרים וסוריה לפתור את הבעיה הפלסטינית –** כוונת מצרים וסוריה הייתה בין היתר לגרום לישראל להיכנס לתהליך מדיני עם הפלסטינאים לקראת הקמת מדינה פלסטינית בשטחים שכבשה ישראל במלחמת ששת הימים (יהודה, שומרון ועזה).

הנסיבות בהן פרצה מלחמת יוה"כ (אירועי סוף השבוע בו פרצה המלחמה)

מלחמת יוה"כ פרצה בשבת ה-6 לאוקטובר 1973. לקראת סוף השבוע זרמו לאמ"ן (אגף מודיעין) ידיעות רבות על כוונת המצרים והסורים לפתוח במלחמה:

- ביום חמישי ה-4 לאוקטובר נודע לאמ"ן כי המומחים הצבאיים הסובייטים (רוסים) שיעצו לצבאות הערביים נוטשים בבהילות את מצרים וסוריה, דבר המהווה סימן ברור לקראת פרוץ מלחמה.

- ב-5 לאוקטובר (יום ו') התקבל מידע מודיעיני אמין ביותר על כוונת מצרים וסוריה לתקוף ביום למחרת. המידע נעצר באמ"ן ולא הועבר כלל לממשלה ולרמטכ"ל. דיווחים של כוחות הקו הקדמי של צה"ל על הכנות ערביות להתקפה התקבלו בזלזול על ידי ראשי אמ"ן ובעיקר על ידי ראש אמ"ן האלוף **אלי זעירא**.
- ביום שישי ה-5 לאוקטובר החליט הרמטכ"ל דוד אלעזר לתגבר בחטיבת שריון את רמת הגולן ואת "קו ברלב" בתעלת סואץ. אך עדיין יחס הכוחות נטה בברור לטבת הצבאות הערביים: ברמת הגולן היו **170** טנקים ישראלים מול **1700** טנקים סורים ובחזית תעלת סואץ **כ-300** טנקים ישראלים מול **כ-2000** טנקים מצריים.
- בשבת ה-6 לאוקטובר (יום פרוץ המלחמה) בשעה 0400 בבוקר נודע לממשלה באופן ברור כי הולכת לפרוץ מלחמה באותו היום. בשעה 0600 מתכנס המטה הכללי לשיבת חרום. הרמטכ"ל דרש לגייס את המילואים ולפתוח במכת מנע (התקפה מקדימה) על צבאות ערב. **שר הביטחון משה דיין** התנגד לכך בטענה כי אז תיתפס ישראל כצד התוקפן שבגללו פרצה המלחמה. בשעה 1000 בבוקר אישרה ראש הממשלה גיוס מילואים חלקי, אך לא התקפת מנע. רק בשעה 1200 הודיעה ראש הממשלה גולדה מאיר לשרי הממשלה על פרוץ המלחמה באותו יום, כאשר רוב חיילי המילואים עדיין לא גויסו. ב-2 אחר הצהריים פרצה המלחמה כשישראל מופתעת ולא מוכנה למלחמה.

סעיף ב'

תוצאות מלחמת יום הכיפורים (בטווח המידי)

1. **אבדות כבדות:** המלחמה גבתה ממדינת ישראל מחיר כבד מאוד: **2,656 הרוגים**, 7,251 פצועים, 301 שבויים, עשרות נעדרים, אבדות כבדות במטוסים וטנקים ומחיר כלכלי כבד ביותר.
2. **בגזרה המצרית** חצה הצבא המצרי את תעלת סואץ והשתלט על מוצבי קו בר-לב. לאחר שלב התארגנות ערך צה"ל התקפת נגד, חצה את התעלה, השתלט על שטחים נרחבים ממערב לתעלה והטיל מצור על הארמיה המצרית השנייה (כשליש מהצבא המצרי). עם סיום המלחמה החלו **שיחות להפרדת כוחות בין ישראל למצרים בתיווך ארצות הברית בקילומטר ה-101** (מקהיר). בעקבות השיחות נחתם הסכם הפרדת כוחות וצה"ל נסוג מהגדה המערבית של

התעלה ונערך במרחק של כ-30 ק"מ מזרחית לתעלת סואץ. התעלה נשארה כולה בשליטת מצרים.

3. **בגזרה הסורית** השתלטו הסורים ביומיים הראשונים של המלחמה על חלקים גדולים מרמת הגולן ועל מוצב החרמון. צה"ל עבר להתקפת נגד ולאחר שלושה ימים דחק את הכוחות הסורים מרמת הגולן ואף כבש שטח בתוך סוריה ("המובלעת") והגיע לטווח של כ-40 ק"מ מדמשק. החרמון שוחרר רק ביום האחרון של המלחמה. בעקבות איום של ברית המועצות להתערב לטובת מצרים וסוריה, נערכו שיחות הפרדת כוחות בתיווך אמריקאי וצה"ל נסוג מ"המובלעת" הסורית חזרה לרמת הגולן.

השפעות המלחמה (לטווח ארוך)

חברתית

1. **ערעור האמון בהנהגה המדינית והצבאית**: בקרב הציבור הישראלי שרר הלם כבד בשל מספר האבדות הגדול, התערערה מאוד תחושת הביטחון והתערער האמון בממשלה ובראשי הצבא, שהיו נתונים לביקורת נוקבת מצד הציבור.
2. **הקמת ועדת חקירה**: הוקמה ועדת חקירה ממלכתית-"ועדת אגרנט" (על שם השופט שמעון אגרנט שעמד בראשה) שחקרה את מחדלי המלחמה. מסקנות הוועדה הופנו נגד הדרג הצבאי, דבר שהביא להתפטרותו של **הרמטכ"ל דוד אלעזר** ולהדחת קצינים בכירים בצה"ל.

כלכלית

1. **נזק כלכלי**: המלחמה גרמה לנזק כלכלי עצום עקב אובדן ציוד צבאי יקר ואובדן ימי עבודה רבים של החיילים המגויסים. הדבר הביא לקיפאון ולאיינפלציה במשק הישראלי.
2. **התגברות התלות בארצות הברית**: בעקבות המלחמה גברה התלות בסיוע הצבאי, הכלכלי והדיפלומטי האמריקני (במהלך המלחמה שלחה ארצות הברית משלוחי נשק גדולים לישראל "רכבת אווירית").

ביטחוני

1. **ירידת האמון בצה"ל ומערכת הביטחון:** צה"ל איבד רבות מתדמיתו הזוהרת בעקבות התבוסות בימיה הראשונים של המלחמה ומספר האבדות העצום.
2. **הסכם השלום עם מצרים:** מצד שני הסכם השלום עם מצרים ב-1977 החליש את האיום הערבי על גבולותיה של המדינה ותרם לחיזוק ביטחונה של ישראל.

פוליטי

1. **שינויים במפה הפוליטית – "המהפך":** קציני וחיילי מילואים שחזרו מהמלחמה בראשות סרן **מוטי אשכנזי** ערכו הפגנות מתמשכות מול הכנסת ועוררו גל מחאה ציבורי שדרש גם מהדרג המדיני לתת את הדין על מחדלי המלחמה. בעקבות לחץ זה התפטרה "ממשלת המערך" (העבודה) ברשות **ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין** ונערכו בחירות חדשות. בבחירות אלה אמנם ניצח המערך, אך בבחירות 1977 אירע מהפך פוליטי כאשר עלתה לשלטון לראשונה **מפלגת "הליכוד" בראשות מנחם בגין**. העם איבד את אמונו במפלגת המערך (עבודה), ששלטה מקום המדינה, כי ראה בה אחראית ל"מחדל מלחמת יום הכיפורים".
2. **העמקת הקיטוב החברתי והפוליטי:** בעקבות המלחמה צמחו תנועות מחאה מימין ("גוש אמונים") ומהשמאל ("שלום עכשיו") והועמק הקיטוב החברתי והפוליטי בחברה הישראלית.

השפעות המלחמה על מדינות ערב

1. **השבת הכבוד האבוד – למרות התבוסה הצבאית בסיום המלחמה, מלחמת יום כיפור המכונה במצרים "מלחמת אוקטובר" נחשבת עד היום כניצחון אדיר על ישראל. צבאות ערב הוכיחו כי אינם נופלים מצה"ל ועצם חציית התעלה השיבה לערבים את הכבוד שנפגע במלחמת ששת הימים ונמחקה השפלת 67.**
2. **הסדר ביניים עם מצרים - השיחות על הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים הביאו בהמשך להסדר ביניים עם מצרים.**
3. **הסכם שלום עם מצרים - נסללה הדרך לביקורו של נשיא מצרים **אנואר סעדאת** בנובמבר 1977 בישראל, לשיחות שלום ולחתימה על הסכם שלום בין ישראל למצרים (הסכם "קמפ-דוויד").**

4. **נוקשות סורית:** סוריה לא שינתה את הקו הנוקשה כלפי ישראל. היא התנגדה להסכם השלום בין ישראל למצרים, המשיכה לתמוך בארגוני מחבלים שפעלו מלבנון, אך דאגה כי משטחה לא יצאו מחבלים ושמרה על גבול שקט עם ישראל.